

VAJDASÁGI RAPSZÓDIA

JUHÁSZ ERZSÉBET

Amióta eszünket tudjuk, az időgép szóra mindig fölkaptuk a fejünket, összeborzongtunk, majd a benne foglalt elementáris képtelenség felé sarkítva értelmezését, ideges nevetés kerített hatalmába. Úgy érintett bennünket mindenkor e szó, mint az életünk, a világon létünk egészét (előzményét, okát, célját és értelmét) illető szigorú számonkérés, mely egyúttal ítélet is, életre szóló bélyeg. Hogy hol hallottuk először e szót, nem tudnánk megmondani. Derengenek emlékek a helyi rádió műsorából. Ha jobban megforgatjuk, mindenképp köze van a helyi rádió Időgép című műsorához. Csak nem értelemszerűen. Maga a szó ugyanis, hogy időgép, úgy önmagában annyira nem jelentett számunkra soha semmit, hogy föltehetően sose gondoltunk volna rá, átsiklottunk volna felette is, mint annyi más anyanyelvű vagy idegen kifejezésen, mint ahogy általában átsiklunk az élet egyéb hétköznapi vagy túllontúl is meghökkentő, valósággal mellbevágó jelenségén – lévén, hogy megszoktuk, nem ránk, e helyt tősgyökeres idegenekre tartozik. Ez az időgép azonban valahogy beragadt tudatunk egy félreeső zugába. Mint lyukas fogba az ételmaradék, se ki, se be. Nem tudott nyugton hagyni bennünket. Nem maga a szó miatt, az reménytelenül értelmezhetetlen, mint említettük már, hanem a zenei aláfestés okán, melynek kíséretében a helyi rádió műsorán oly gyakorta elhangzott.

Olyan volt ez a zenei aláfestés, mintha hatalmas malomkereket hengergetnének feléd, még egy perc, s végérvényesen alászorulsz mindörökre. Szakasztott úgy éreztük magunkat a hallatán, mint réges-régi kisiskolás korunkban, amikor először vitték bennünket moziba. Az osztály többsége ekkor volt életében először moziban, sietve előzőnlötték az első sorokat, ahol nagy volt a bukdácsolás, mert a padló tele volt

lyukakkal, lyuk lyuk hátán, hogy csaknem lábunk tört az izgatott tülekedésben. Jó szagú és kövér tanító nénink tisztos távolságból nézte ezt a tülekedést. Vértörős és hihetetlenül cikcakkos ajkait finnyásan húzogatva ott állt a moziterem közepén, s nem vette volna zokon, hogyha valamennyien betámolygunk egyenest a mozivászonba, s nyomtalanul eltűnünk valamely játékfilm messzi és követhetetlen bonyodalmaiban. Szakasztott olyan volt ez a zenei aláfestés, mint e réges-régi moziban Üveges Etuka riadalma, aki szentül meg volt győződve, hogy az a vonat, mely a mozivászonon közeledett felénk, mint őrült, ki letépte láncát, pillanatokon belül kihalja magát a vászonból, és meg sem áll, amíg kísérteties kerekai közé nem tördeli ott, a második sorban őt. S hiába várja majd ezután már az anyukája a mozi bejárata előtt, hiába hordja le Ber Rozit, a jegyszédőt, s hiába mondja meg a magáét még a tanító néninek is, ő akkor már egyetlen leállíthatatlan forgás lesz csupán ott, a vonat csattogó kerekeiben, semmi több.

Tagadhatatlan, hogy első pillanattól kezdve volt ebben a felejthetetlenül nyomasztó zenei aláfestésben valami a gyerekkori lázálmodokban mindig újra meg újra felbukkanó ördögszekér kerekeinek sebes forgásából. Pontosabban abból az ájult félelemből, ahogy úgy éreztük, épp most vagyunk hullófélben e sebesen forgó kerekék közé.

Volt ebben a felejthetetlenül nyomasztó zenei aláfestésben valami abból a riasztó ricsajjal kísért kolompolásból, amelyet a medvetáncoltató cigányok idéztek elő nyaranta. Mert nem tudtuk, sehogys tudtuk megszokni, sem magát a medvét, ahogy a gonosz cigányok pórázán imbolyog körbe-körbe. A tehetetlen, behemót medvével azonosultunk volna már ekkor is? Az üldöztetéstől, meghurcolástól rettegtünk volna? A vad és kiszámíthatatlan cigányok kegyetlenségétől? Avagy csupán a félelem bármikor esedékessé válható eljövételétől, mely öntudatlan, de vérünkbe mélyen beleivódott örökségünk eleinktől fogva?

Épp Tényi Misit festette Téglásék nagy eperfája alatt egy fura vándorfestő, amikor a távolból felhangzott a kolompolás. S amikor a Véber-kocsmánál bekanyarodott az utcánkba egy igazi, életnagyságú medve, Tényi Misi hatalmasan megriadt. A vándorfestő ecsetje félúton megállt a paletta és a vászon között, szárnyshogás remegtette meg a levegőt. Tényi Misi pedig, nem hiába volt a legnagyobb fülű gyerek, akit valaha is láttunk, hatalmas, legyezőszerű füleivel egyszeriben kiszárnyalt a vászonból.

Ez az időgép szó nyilván azért is volt mindig oly meghökkentő, mert számunkra maga az idő, mint olyan, nem is létezett. Nemhogy olyan idővel számolhattunk volna, amely valamely irtózatossággal, kiszámít-

hatatlan, de mindenképp rombolásra szánt masinára kapva a mi letarolásunkra lépett volna működésbe, noha a helyi rádió műsorának zenei aláfestése tagadhatatlanul ezt sugalmazta. Idő valójában évtizedeken át nem létezett számunkra. S ez nem alkati vagy egyéni bambaság következménye. Mi, helyzetünknel fogva mélyen alatta voltunk születésüinktől fogva. Alatta, nem pedig benne. Mert benne lenni a részvételt jelentette volna. Legalábbis a részvétel akarását vagy illúzióját. Am épp ettől az illúziótól voltunk mi megfosztva eleinktől fogva e helyt. Attól a meggyőződéstől vagy inkább helyzetű adottságtól, hogy rendelkezhetünk némiképp önmagunkkal, van valamilyes beleszólásunk életünk, sorsunk alakításába. Hogy mégis időként emlegetjük, hosszú, súlyos évtizedekként a magunk mögött hagyott szakaszt, mely lepergett életünkéből, csak vak megszokásból történik. Mert az egész ténylegesen nem idő, csak valami, aminek súlya van, sőt, nyomása.

Ebben az immár magunk mögött hagyott szakaszban csak mállottunk. Ám emiatt úgyszólván semmilyen gyötrelmet sem éreztünk. Legalábbis nem ez volt a jellemző. Teljes önátadással mállottunk, akárha kizárólag önszántunkból tettük volna, úgyszólván szívességből. Mintha csak kedvében akartunk volna járni valakinek – valakiknek. Lassan és illedelmesen (már-már énekelve: cantabile!), nem háborítva mások csendjét vagy lármáját.

Volt ebben a bizonyos zenei aláfestésben valami sötét és alattomos fenyegetés kétségtelenül. Úgy hömpölygött végig e dallam, mintha maga alá akarna teperni. Úgy tűnt, nem is annyira pusztító indulatokból kifolyólag, hanem inkább súlyánál, jobban mondva nehézségénél fogva. Mert kifejezetten nehézkes volt ez a dallam. Mint ahogy egy követ embernek esik neheze a járás. Értelmezhetők volna e dallamot a vak sors zenei ábrázolásaként is, mely valóban gépszerű a maga kíméletlenségében. Mégis – s ez alighanem igen jellemző is –, mi inkább e zenei motívum ékeletlen hangszerelésére füleltünk. A lelünk legmélyén szorongást éreztünk hallatán, ám a felszínen mégiscsak a tökéletlensége, trivialitása, vásárian közönséges volta ragadta meg minden figyelmünket.

Olyan volt ez a bizonyos zenei aláfestés, hogy lépten-nyomon azt a régis-regi cirkuszt idézte az emlékezetünkbe, amelyet valaha, az ötvenes évek derekán láttunk a vásártéren. Cirkus Andriana volt a neve. E név hallatán sellőkre gondolhattunk volna, szárnyas lovakra, csobbanó kék csillogásokra-villogásokra. Ehelyett már messziről sejteni lehetett, itt valami olyan szemfényvesztésnek leszünk elszenvedői, amely ahelyett, hogy fölé emelne, mélyen alásüllyeszt mindennapi valóságunkniak.

Annyi év távolából már csak néhány kis aszott cigánylegényre emlékszünk, ormótlan és kedélybeteg lovakra, s egy öblös természetű leányzóra, aki minden mutatványa közben akkorákat csattogott estében-keltében, hogy azt hittük volna, még egy zuhanás, és menten széthasad, hogy ne maradjon belőle más, mint a nehéz lovak patái alatt némi fűrészpörtörmelék. E nehéz lovak trappolása, mint ama zenei aláfestés dallama, a közben zajló esés-kelés csattogásának eltüntethetetlen zajaival?

Egyszerre volt megfélemlítő és nevetséges az a bizonyos zenei aláfestés, markánsan nem egyértelmű tehát. Csoda-e, hogy nem a szüntelen szorongást és félelmet választottuk, hanem – jellegtelenségünk biztos tudatában –, bízunk abban, hogy a fenyegető vezérdallammal összeilleszthetetlen, abba lépten-nyomon belezuhogó járulékos zajok mindvégig érvényteleníteni fogják a benne megfogalmazódó fenyegetést.

Békességes málladozásunk korszaka utólag akár boldognak is minősíthető, lévén, hogy veszendőségünk tudata valójában megkímélt bennünket a túlzott erőfeszítésektől, azt a tévhitet gyökereztetve meg bennünk, hogy ágyban, párnák közt halunk majd meg. De előtte kiülünk majd még a dombtetőre, onnan nézünk szerteszt, s hallgatjuk a fák lehulló levelének lágy nesztét. Ezt neveztük tisztánlátásnak. Hiszen, gondoltuk, az lenne az öntévesztés csúcса, ha évszázadokra rúgó megmaradással számolnánk e helyt. Pontosán tudtuk, ha nem is éveink, de évtizedeink mindenképp meg vannak számlálva. Minthogy ennyire a semmi ágán tartósan megmaradni mégsem lehet. S ez valahogy így is van rendjén, gondoltuk szelíden.

Napsütéses őszi délutánokon lassacskán azon kaptuk magunkat, hogy máris ott ülünk kint a dombtetőn. Onnan nézünk szerteszt, s hallgatjuk a fák lehulló levelének lágy nesztét. Volt abban valami lehetkönyű őszi derű, ahogy végigtekintettünk a megtett életúton, mely a hiábavalóság kristálytisztá diadala. Hiszen annyira hiábavalóan lobogni, ahogy mi tettük felfokozott pillanataink dermesztő, halálos magányában, mégiscsak elismerésre méltó teljesítmény. Még dermesztőbben magányos, mint a pantomimjáték feltörhetetlen némasága. Színpadi játék holtüres nézőtér meredt tekintete előtt.

A mi közérzetünk soha, kezdettől fogva nem lehetett megosztható közérzet. Még tanúnk sem volt soha. Valaki, aki tanúsíthatná, tovább mondhatná veszendőségünk tanúságait. S egynémely minőségét is talán. Így van jól, gondoltuk, amikor túl életünk delén, kiültünk a dombtetőre, onnan néztünk szerteszt, s hallgattuk a fák lehulló levelének lágy nesztét.

Hogyan is vehettük volna komolyan, hogy fenyegetettség határozza

meg életünk alapját, hisz csupán szedett-vedettségét érzékelhettük lépten-nyomon. Onnan, az idő alattból, ahová le- és beszorult létünk, az igazi fenyegetettségnek egyszerűen nem volt realitása. Hittünk a tulajdon tisztánlátásunkban. Azt gondoltuk, az önámításnak csak egyetlen lehetséges változata van. Önámítás csak az lehet, ha hiszünk tartós megmaradásunkban, azaz megotthonosodásunkban, noha a sors s a történelem szeszélye folytán csak tősgyökeres idegenek lehetünk e helyt. Azt hittük, következetességünk a létünket illető reménytelenségben nem vezethet tévútra. Azt hittük, a reménytelenségtudat elegendő ár arra, hogy legvégül kiülhessünk majd a dombtetőre, onnan nézhessünk szerteszt, s hallgathassuk a fák lehulló levelének lágy nesztét.

Ültünk épp a dombtetőn, s hallgattuk a fák lehulló levelének lágy nesztét, amikor egyszerűen vad lárma s fegyverropogás zaja hangzott fel a távolból. Fekete füstfelhő bodrozta be az ég messzi kékjét. Egyszeriben mintha leszakadt volna az este. A gépfegyverropogás pedig egyre közelebből s közelebből.

Átlótt tudattal lapítunk a sötétben. Az öneszmélés e szögéből szemfényvesztés volt hinni, hogy létezik önátadó, halk kimúlás a világ e szegletén. Itt minden, ami élhetne, létezhetne vagy békésen kimúlhatna, az vad, erőszakos és esztelen megsemmisítésre van kárhozthatva. Fegyverropogás, füst, bűz és vér a világ.

Csak most, e gyilkos haragban, kegyetlen pusztulásban eszmélünk rá, hogy ami oly képtelenségnek tetszett: az időgép az egyetlen realitás. Mert a világ e szegletén, ebben az örökös viharsarokban nincs, nem volt és nem is lesz soha idő. Nincs idő alatt sem, mint ahogy tényleges időbeliség sincs, sem folyamatos múlás. Itt az idő: gép. Időgép, mely egyszerűen a legváratlanabb pillanatban működésbe lép, letarol, maga alá teper, s mindent, ami eleven, az utolsó porcikájáig szétmarcangolja.

Vaksötét van. Csattog, ver a szív, csattognak, örölnek a kerekek. Ami hátravan: hullófélben a sikoly.